Key words: witness immunity, source of evidence, forensic psychiatric expert examination, interrogation of a witness, mental disabilities.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.69

УДК 343.13

А.П. БЕГМА, Г.В. МУЛЯР, О.С. ХОВПУН

Андрій Петрович Бегма, кандидат юридичних наук, доцент Академії праці, соціальних відносин і туризму, адвокат*

ORCID: 0000-0003-3009-2850

Галина Володимирівна Муляр, кандидат історичних наук, доцент Академії праці, соціальних відносин і туризму**

ORCID: 0000-0003-2636-0509

Олексій Сергійович Ховпун, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри Академії праці, соціальних відносин і туризму, доцент***

ORCID: 0000-0002-5753-966X

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Внесення змін до кримінального та кримінально-процесуального законодавства в частині розмежування адміністративних правопорушень, кримінальних проступків та злочинів турбує наукову спільноту вже не один рік. Питання досліджувалось, але чіткого законодавчого регулювання не відбувалось, лише подавались законопроекти для внесення таких змін. Ситуація змінилась у зв'язку з прийняттям 1 липня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», яким внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК) та Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), які пов'язані в тому числі з притягненням до відповідальності за кримінальні проступки. Зміни торкнулись класифікації кримінальних правопорушень, поділяючи їх на кримінальні проступки та злочини. Крім цього, з'являється новий суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності як дізнавач; висвітлюються нові види доказів, які забезпечують доказування кримінальних проступків¹.

Науковою основою даної статті стали праці таких українських науковців, як В.І. Борисов, Л.М. Демидова, І.В. Ковтун, А.С. Політова, О.В. Сачко, Ю.А. Турлова, В.І. Тютюгін, Г.В. Федотова, а також інших дослідників, які зробили значний внесок у розробку правових аспектів, пов'язаних із впровадженням інституту «кримінальних проступків», у тому числі їх розслідування. Внесок вказаних науковців у дослідження питання є вагомим, але у зв'язку з прийняттям 1 липня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» та деякою мірою врегулювання питання «кримінальних проступків», тематика набула актуальності.

Кількість наукових праць з кожним днем зростає, а вказане питання привертає увагу наукового товариства до його вирішення. При цьому низка питань потребує дослідження та більш детального вивчення, особливо під час розслідування кримінальних проступків; збирання та оцінки доказів; розмежування кримінальних проступків та злочинів. Проблеми, які пов'язані з цим питанням, не можна назвати вирішеними, особливо розглядаючи різницю між кримінальним проступком і злочином; досліджуючи питання розслідування таких діянь (фактично створення механізму розслідування).

Метою статті є дослідження змін до кримінального та кримінально-процесуального законодавства щодо кримінальних проступків. Розглянути поняття «кримінальний проступок», «злочин», «кримінальне правопорушення». Встановити суб'єктів, які займаються розслідуванням кримінальних проступків та дослідити процедуру збору доказів, чим саме вона відрізняється від розслідування злочинів. Окрема увага приділяється питанню доказів, які використовуються при розслідуванні кримінальних проступків та доказів – при розслідуванні злочинів.

© А.П. Бегма, Г.В. Муляр, О.С. Ховпун, 2020

* *Andrii Begma, Ph.D. in Law, Associate Professor of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*

** *Galyna Muliar, Ph.D. in History, Associate Professor of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*

*** *Oleksii Khovpun, Ph.D. in Law, head of the Department of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*

Позиція науковців щодо кримінальних проступків та їх впровадження в процесуальні діяльність є різною, а тому потребує детального вивчення. На думку А.С. Політової (наукова стаття «Кримінальний проступок як новела реформування кримінальної юстиції», 2013 р.), закон не повинен зумовлювати напрям розвитку матеріального закону, досі залишається спірним питання щодо запровадження інституту кримінального проступку в Кримінальний кодекс України та питання кваліфікації діянь, які законодавець планує відносити до кримінального проступку². Ми підтримуємо позицію, згідно з якою питання впровадження кримінального проступку як елементу реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства залишається спірним, а тому ще більше актуальним.

І.В. Ковтун у своїй науковій статті «Проблема запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку» (2014 р.) висловив думку, що запровадження інституту кримінального проступку хоча й здатне зблизити національне законодавство про кримінальну відповідальність із законодавством країн Європейського Союзу, проте потребує свого подальшого доопрацювання на концептуальному рівні з урахуванням сучасних досягнень науки кримінального, кримінального процесуального та адміністративного права, а також тенденцій гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність³. Ми погоджуємось, що внесені зміни щодо кримінальних проступків потребують доопрацювання.

Як зазначила Г.В. Федотова у своїй роботі «Щодо поняття «кримінальний проступок» у кримінальному праві України» (2016 р.), існує об'єктивна потреба в законодавчому регулюванні нормами кримінального права нової категорії кримінального правопорушення – кримінального проступку. Г.В. Федотова зазначає, що під кримінальним проступком потрібно розуміти проміжний вид діяння між злочином та адміністративним правопорушенням, при цьому термін «кримінальний проступок» слід вважати більш вдалим, оскільки частина «проступок» вказує на зв'язок з іншими правопорушеннями, а кримінальний – на зв'язок зі злочином⁴.

В.І. Борисов, В.І. Тютюгін, Л.М. Демидова в науковій статті «Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства» (2016 р.) висловили свою думку про те, що запровадження кримінального проступку до національного законодавства України має охоплювати і завдання, які вона виконує. Серед таких основних завдань науковці окреслили наступні: гуманізація та оптимізація кримінального законодавства; удосконалення кримінально-процесуального законодавства шляхом запровадження спрощеної процедури досудового розслідування та судового розгляду матеріалів кримінального провадження щодо кримінальних проступків; пом'якшення кримінальних покарань шляхом удосконалення санкцій за вчинення кримінальних проступків; впровадження в законодавство України рекомендацій Європейського Суду з прав людини та міжнародних стандартів у сфері боротьби зі злочинністю⁵. Доцільно зазначити, що внесення змін має як переваги, так і недоліки, а тому потребує їх більш детального вивчення.

У свою чергу, О.В. Сачко (наукова стаття «Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання», 2018 р.) вважає, що дві категорії кримінально карних діянь – власне злочини та кримінальні проступки вступали в протиріччя з іншими нормами кримінального права, що зумовлювало конкуренцію правових норм та шкідливі для практики правосуддя юридичні колізії. Науковець висловлює позицію, що законодавець не сформулював суттєві ознаки відмінності злочинів від проступків, а лише формально їх розмежував; не сформульовано різницю між злочином та проступком, а визначення залишилось майже ідентичним; формування інституту кримінальних проступків здійснено без належної доктринальної цілісності та забезпечення гармонізації конституційних норм, норм кримінального та адміністративного права⁶. Ми повністю згодні з думкою науковця щодо формального підходу до розмежування злочинів і проступків та відсутності чіткого формулювання поняття «злочин», «кримінальний проступок».

Ю.А. Турлова у своїй праці «Деякі питання визначення кримінального проступку та його видів» (2019 р.) зазначає, що органи досудового розслідування, прокурор у своїй діяльності, з урахуванням останніх законодавчих змін, повинні розуміти поняття «кримінальний проступок», види кримінальних проступків, особливості досудового розслідування кримінальних проступків та розгляду відповідних проваджень у суді першої інстанції, а отже – інститут кримінальних проступків потребує подальших ґрунтовних досліджень⁷.

Потрібно зазначити, що науковці приділяють увагу поняттю «кримінальний проступок», особливостям розслідування таких діянь відповідно до КПК, та все-таки наполягають, що питання потребує більш ретельного вивчення.

Відповідно до внесених змін кримінальним проступком визнається передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК). При цьому злочини поділили на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 3 ст. 12 КК)⁸. Поняття «злочин» замінено на термін «кримінальне правопорушення», а різниця між кримінальним проступком та злочином полягає в санкції. Покарання за кримінальні проступки не пов'язане з позбавленням волі, а обмежується лише штрафом. До особи, яка підозрюється у вчиненні проступку, можуть бути застосовані запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки, а домашній арешт, застава чи тримання під вартою застосовуються в разі вчинення особою злочину.

Під час проведення кримінально-процесуальної діяльності виділяють нового суб'єкта, який фактично займається розслідуванням кримінальних проступків, таким суб'єктом є дізнавач. КПК дає визначення дізнавачу як службовій особі підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, встановлених КПК, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків (п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК)⁹. З'являється начальник органу дізнання як суб'єкт, який контролює діяльність дізнавачів та розслідування кримінальних проступків.

Дізнання є новим підрозділом, який розслідує кримінальні проступки. Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів Державного бюро розслідувань; ґ) Національного антикорупційного бюро України (ч. 3 ст. 38 КПК)¹⁰.

З позиції прийнятих змін докази в кримінальному провадженні зазнали трансформації. Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК, також є пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ч. 1 ст. 298-1 КПК). Такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 2 ст. 298-1 КПК)¹¹. Законодавець не виключає, що джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів, але фактично пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису також визначаються як джерела доказів. Мета такого поділу – розмежувати джерела доказів, які можуть бути використані в доказуванні злочинів, а які – кримінальних проступків. Крім цього, виникає непорозуміння – що саме ми можемо використовувати, формуючи доказову базу в кримінальних провадженнях.

Доцільно уточнити ст. 84 КПК, внести зміни та викласти ч. 2. цієї статті в наступній редакції: «Процесуальними джерелами доказів при розслідуванні злочинів є показання, речові докази, документи, висновки експертів». Доповнити статтю ч. 3 та викласти її в наступній редакції: «Процесуальними джерелами доказів при розслідуванні кримінальних проступків є показання, речові докази, документи, висновки експертів, пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису». Невідповідність вказаних норм викликає певну правову колізію та потребує уточнення.

Можемо зробити висновок, що прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» зумовило новий етап у реформуванні кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Деякою мірою вирішено питання щодо розмежування кримінальних проступків та злочинів, відповідно, виокремлено процес розслідування кримінальних проступків та злочинів. При цьому поняття й ознаки кримінальних проступків та злочинів прописані формально, а питання щодо доказів в цих кримінальних правопорушеннях і зовсім не врегульовано. Позиція науковців з приводу даного питання полягає в тому, що існує потреба вдосконалення законодавства з метою врегулювання спірних питань.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 17. Ст. 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

² Політова А.С. Кримінальний проступок як новела реформування кримінальної юстиції. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 71–77. URL: http://files.visnikkau.org/200001151-3cbd33eb52/Visnyk4_9.pdf

³ Ковтун І.В. Проблема запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 230–240. URL: file:///home/chronos/u-eaacff928500c23a587360f86ccc095ef5679a35/MyFiles/Downloads/Nvdduvs_2014_2_34.pdf

⁴ Федотова Г.В. Щодо поняття «кримінальний проступок» у кримінальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 19. С. 103–105. URL: file:///home/chronos/u-eaacff928500c23a587360f86ccc095ef5679a35/MyFiles/Downloads/Nvmgu_jur_2016_19_28.pdf

⁵ Борисов В.І., Тютюгін В.І., Демидова Л.М. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016, № 2(7). С. 129–142. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/06_Borisov.pdf

⁶ Сачко О.В. Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання. *Актуальні проблеми теорії держави і права*. 2018. С. 127–133. URL: <http://www.apdp.in.ua/v81/20.pdf>

⁷ Турлова Ю.А. Деякі питання визначення кримінального проступку та його видів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 175–180. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2019/41.pdf

⁸ Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної ради (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5941>

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

Резюме

Бегма А.П., Муляр Г.В., Ховпун О.С. Кримінальні проступки як новела кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

У науковій статті приділяється увага розгляду понять «кримінальне правопорушення», «кримінальний проступок», «злочин» та їх впровадження в кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство. Розглядаються зміни до законодавства, які вступили в силу у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Досліджено питання, яке присвячено новому суб'єкту кримінально-процесуальної діяльності – дізнавачу та керівнику органу дізнання.

У статті розглядаються різновиди доказів, які беруться до уваги в процесі розслідування кримінальних проступків. До таких доказів потрібно віднести: пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновок спеціаліста, показання техніч-

них приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Розглянуто можливість використання доказів при розслідуванні злочинів.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальний проступок, злочин, дізнавач, дізнання, кримінальне провадження, досудове розслідування, докази.

Резюме

Бегма А.П., Муляр Г.В., Ховпун А.С. Уголовные проступки как новелла уголовного и уголовно-процессуального законодательства.

В научной статье уделяется внимание рассмотрению понятий «уголовное преступление», «уголовный проступок», «преступление» и их внедрение в уголовное и уголовно-процессуальное законодательство. Рассматриваются изменения в законодательство, которые вступили в силу в связи с принятием Закона Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины относительно упрощения досудебного расследования отдельных категорий уголовных правонарушений». Исследован вопрос, посвященный новому субъекту уголовно-процессуальной деятельности – дознавателю и руководителю органа дознания.

В статье рассматриваются разновидности доказательств, которые принимаются во внимание в процессе расследования уголовных проступков. К таким доказательствам следует отнести: объяснения лиц, результаты медицинского освидетельствования, заключение специалиста, показания технических приборов и технических средств, имеющих функции фото- и кино съемки, видеозаписи, или средств фото- и кино съемки, видеозаписи. Рассмотрена возможность использования доказательств при расследовании преступлений.

Ключевые слова: уголовное преступление, уголовный проступок, преступление, дознаватель, дознания, уголовное производство, досудебное расследование, доказательства.

Summary

Andrii Begma, Galyna Muliar, Oleksii Khovpun. Criminal misdemeanors as a novelty of criminal and criminal procedure legislation.

The scientific article pays attention to the consideration of the concepts of “criminal offense”, “criminal offense”, “crime” and their implementation in criminal and criminal procedure legislation. Amendments to the legislation that came into force in connection with the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses” are considered. The issue devoted to the new subject of criminal procedure – the coroner and the head of the inquiry body is investigated.

The article considers the types of evidence that are taken into account in the investigation of criminal offenses. Such evidence should include: explanations of persons, results of medical examination, expert opinion, testimony of technical devices and technical means that have the functions of photography and filming, video recording, or means of photography and filming, video recording. The possibility of using evidence in the investigation of crimes is considered.

During the criminal proceedings, a new entity is identified, which is actually engaged in the investigation of criminal offenses, such an entity is the investigator. Inquiry is a new unit that investigates criminal offenses. Inquiries are carried out by inquiry subdivisions or authorized persons of other subdivisions.

A criminal offense is an act (action or omission) provided by the Criminal Code, for which the main penalty is a fine of not more than three thousand non-taxable minimum incomes or other punishment not related to imprisonment. Procedural sources of evidence in criminal proceedings on criminal offenses, in addition to certain Art. 84 of the CPC, there are also explanations of persons, the results of medical examinations, expert opinion, indications of technical devices and technical means that have the functions of photography and filming, video recording, or means of photography and filming, video recording.

The legislator does not rule out that the sources of evidence are testimony, physical evidence, documents, expert opinions, but in fact the explanations of persons, the results of medical examinations, expert opinion, indications of technical devices and equipment that have the functions of photography and filming, video or photo – and filming, video recordings are also identified as sources of evidence. The purpose of such a division is to distinguish between sources of evidence that can be used to prove crimes and criminal offenses. In addition, there is a misunderstanding – what exactly can we use to form the evidence base in criminal proceedings.

Key words: criminal offense, criminal offense, crime, coroner, inquiry, criminal proceedings, pre-trial investigation, evidence.